

SPOMIENKY NA VÝCHODNÝ FRONT 1941 – 1943

LEON SOKOLOVSKÝ

SOKOLOVSKÝ, L.: The memories on the East Front 1941–1943. Vojenská história, 11, 2, 2007, pp 93 – 104, Bratislava.

The author of published material was the officer of Slovak Army during World War II. In short part of memories he has been devoted to events on Eastern Front, the struggles against the Soviet Army 1941 – 1943.

Pred nedávnom sa mi na zasadnutí Rady pre vojenskú symboliku, ktorej som členom, dostalo do rúk 4. číslo 10. ročníka časopisu Vojenská história (2006). Hneď ma v ňom zaujala štúdia Pavla Mičianika Slovenská zaistovacia divízia na okupovaných územiach Ukrajiny a južného Bieloruska (január – august 1942). A to preto, že v tom čase bol príslušníkom tejto divízie aj môj otec Leon Sokolovský (28. november 1919 – † 5. február 1987). Aké však bolo moje prekvapenie, keď som na jednej z fotoreprodukcii na s. 63 spoznal práve jeho. Ešte*

Obr. 1: „čatník“ Leon Sokolovský (1943)

viac ma udivilo, že v texte pod obrázkom je uvedené aj jeho plné meno, že teda pre autora štúdie nebol iba akýmsi anonymným vojakom pre ilustráciu textu. Išlo skutočne o náhodu, lebo – priznám sa – nie som pravidelným čitateľom Vojenskej histórie. Ale práve táto náhoda ma podnietila k nasledujúcemu kroku. V polovici 80. rokov minulého storočia som otca nahovoril, aby spísal spomienky zo svojho života, netušiac, že čoskoro ho nečakane završí. Otec sa nechal inšpirovať a pustil sa do písania. V jeho obširnom životopise, ktorý už, bohužiaľ, nestihol úplne dokončiť, sa nachádza aj časť, v ktorej si spomína na svoje vojenské časy, vrátane viacerých frontových zážitkov. Rozhodol som sa tieto pasáže ponúknuť na publikovanie redakcii Vojenskej histórie ako memoáre, ktoré môžu doplniť vedecké poznatky zhrnuté v citovej štúdii o síce nevyhnutne subjektívny, ale zároveň skutočne ľudský rozmer – osobné zážitky, skúsenosti, pocity človeka, ktorý to všetko prežil takpovediac na vlastnej koži. A, ako to už býva, zostali mu v pamäti aj údaje, o ktorých archívne dokumenty nehovoria. Je to teda zároveň príspevok i do v súčasnosti modernej „oral history“. Nechajme ho teda prehovoriť:*

* Výber z tohto životopisu som pod názvom *Z mozaiky života* uverejnil pri príležitosti jeho nedožitých 70. narodenín v časopise Gemersko-malohontskej vlastivednej spoločnosti *Obzor Gemera*, roč. XX, č.3, 1989, s. 194-199.

Vojenská história

* * *

„Na vojenskú prezenčnú službu som narukoval už za jestvovania Slovenského štátu 21. októbra 1940 k pešiemu pluku číslo 3 do Zvolena. Ešte ten istý deň som spolu s ďalšími nováčikmi odišiel k horskej kanónovej batérii v Banskej Štiavnici. Sídlila asi 2 km poniže mesta v Striebornej Hute. Väčšina chlapcov bola narukovaná z východného Slovenska, ostatní z časti stredného Slovenska. Pamätám si na mená dôstojníkov – veliteľa batérie nadporučíka Flešku, ktorého o dva mesiace vystriedal nadporučík Čefalfaj, poručíkov Lehoťana a Ožvoldíka, ako aj ďalšielšíceho výkonného roty Frölichu. Batéria bola vystrojená 75 mm horskými kanónmi vzor 15. Dali sa prepravovať koňmi v poťahu, alebo v rozobratom stave na siedmich nosných koňoch. Pri niektorých iných plukoch prepravovali tento kanón v rozobratom stave na siedmich špeciálnych kárách ťahaných po jednom koni.

Počas základného pešieho výcviku všetko mužstvo konalo tiež výcvik pri koňoch a v maštaliach, a to bez ohľadu na vzdelanie a budúce zadelenie k obsluhu diel, či ku koniarom. Tak som aj ja mal možnosť dôkladne sa oboznámiť s koňmi a mulicami, ich čistením, ošetrovaním, upínaním sediel a ostatného výstroja. K jazdeniu na koni som sa však s ohľadom na moje budúce zadelenie k delu ako mierič nedostal. Považoval som to vtedy za šťastie, lebo k takému niečomu a vôbec ku koňom som nejakú lásku nepociťoval. Vojna – ako všade a vždy – aj tu v Štiavnici bola zásluhou niektorých inštruktorov »frajtrov« a desiatnikov tvrdá, náročná aj na zvládnutie teórie streľby a obsluhy kanónov. Mal som zasa šťastie, že veliteľom mojej izby bol umiernený slobodník Čilaga, veliteľ stajne, pochádzajúci z východného Slovenska.

V dobe po prisáhe boli mojou útechou a povzbudením vo vojenskom živote temer každodenné vychádzky po rozkaze a večeri do Banskej Štiavnice. Tá ma svojim vzhlľadom priťahovala ako magnet. Do mesta som ponajviac chodieval samotársky. Tak som si mohol podľa svojej chuti poprezerat' postupne všetky pamätihodnosti a zákutia, navštíviť filmové predstavenie v kine, alebo sa zúčastniť na nejakom podujatí v kultúrnom dome. Väčšina mojich kamarátov chodievala vo voľnom čase radšej do hostinca pani Najrátovej zatancovať si a pobaviť sa s dievčatami. Nebol by som býval ani ja proti, ale z 1,50 Ks denného žoldu som na to nemal a ani z domu od rodičov som nijaké peniaze na prilepšenie nedostával. Celý žold som minul na kino, alebo za niečo na zahryznutie. V hostinci u Najrátovej dochádzalo medzi vojakmi a študentmi často k bitkám. Niekedy kvôli dievčatám, inokedy len tak, z obyčajnej rivality. Vojaci boli smelí, že sú vojaci, študenti – »lesáci« zasa sebavedomí, lebo vo svojich uniformách sa považovali za neodolateľných fešákov a frajerov. Najviac si to odnášalo zariadenie hostinca. Majiteľka sa preto často chodila sťažovať do kasárne, kde žiadala náhradu za spôsobenú škodu. Rád som do mesta alebo cez mesto chodieval aj so všetkým mužstvom. Keď sme pochodovali ulicou a spievali, len sa tak všetko triaslo. A my sme sa pritom tešili z obdivu obyvateľov Štiavnice, najmä jej ženskej časti.

Pri batérii sme boli skoro všetci vysokí a statní chlapi. Vyžadovala si to obsluha horského kanóna. Ja, pri svojich 176 centimetroch, som mal v tvare zoradenom podľa výšky miesto až v siedmej trojici. Pri našom útvare bolo v porovnaní s inými viac »aspirantov« – maturantov a »meštiankárov« a tiež niekoľko vysokoškolákov. Veliteľ pluku plukovník Markuš pri jednej zo svojich inšpekcií, keď bol nútený hľadieť nám akosi vysoko do tváří, povedal veliteľovi batérie: »Ale máte riadny materiál!« Aj sám veliteľ batérie nadporučík Fleško bol úhladný vysoký muž s tmavými iskrivými očami a s hrdým vojenským vystupovaním.

Po skončení výcviku z obsluhy dela som bol po 1. apríli 1941 odoslaný do poddôstojníckej školy k pionierskemu práporu do posádky Nové Mesto nad Váhom s tým, že po jej absolvovaní ma zadelia ako veliteľa družstva zákopníkov pri batérii. V rámci tohto výcviku som zdolal teóriu a prax mínovania, plavbu na lodke, stavby provizórnych lávok a mostov a výpomoc pri stavbe pontónových mostov. Na dni výcviku na Váhu a na jeho brehu môžem spomínať len ako na veľkú drinu 10 až 12 hodín skoro každý deň a pri nedostatočnej strave. Vo voľnom čase zasa

Obr. 2: Horská kanónová batéria v Banskej Štiavnici (14. marec 1941)

učenie a neustále čistenie pušky a ostatného výstroja od piesku a blata. To všetko za neustálej »buzerácie« každým nenávideného výkonného rotmajstra a veliteľa našej čaty, poručíka, ktorého meno som už zabudol.

Z fyzickej driny najmä pri veslovaní loďky a »bidlovaní« proti prúdu Váhu som si vypestoval na rukách silné svalstvo. Napokon sme loďku spolu s prideleným kamarátom začali celkom hravo ovládať. A tak sme sa už dlho pred termínom ukončenia poddôstojníckeho kurzu tešili na isté víťazstvo pri pretekoch, ktoré sa mali konať pred záverečnými skúškami. K tomu, pravda, nedošlo, lebo vývin svetových udalostí v nasledujúcich dňoch rozhodol inak. Výcvik sme neukončili a vyhlí sme sa aj záverečným skúškam. No i tak sme dostali hodnotenie ako riadni absolventi poddôstojníckeho kurzu.

Vo voľných chvíľach som aj v Novom Meste nad Váhom, okrem návštev kina, rád chodieval do parku a túlal sa po meste. V jednu teplú nedeľu popoludní som mal strašný smäd, vo vrecku ani haliera, a vody sa tiež nebolo kde napiť. Z jedného hostinca sa ozýval spev a zábava gardistov v uniformách aj v civilnom oblečení, len s páskami HG na rukávoch. Sedeli za stolmi obloženými pohármi čapovaného piva a inej pijatiky. Vošiel som teda dnu, akože kohosi hľadá, v nádeji, že keď ma tam niekto zbadá ponevierať sa, zavolá na mňa: »Pán vojak, napite sa s nami piva!« Tak, ako to robili niektorí civili v Kokave, keď tam po okupácii južných pohraničných miest Maďarskom bolo umiestnené naše vojsko. Ja som to šťastie vtedy nemal. Preto nezabúdam na ten smäd a na tú nenávisť, čo ma voči gardistom pochytila.

V Novom Meste som zažil aj menšiu vojenskú vzburu. Bolo to začiatkom júna 1941, keď nám náš veliteľ čaty, poručík, len tak z rozmaru zarazil nedeľnú vychádzku. S kasárenským dozorným dôstojníkom dohodol, aby nás cez nedeľu dobre popreháňal nástupmi. Sám sa pritom z kasárne vzdialil. Príkaz dozorného nastúpiť v plnej poľnej sme uposlúchli. Poslúchli sme aj druhý raz, nastúpiť v pracovnom obleku. Ale tretí krát, nastúpiť v letnom obleku, sme už

Obr. 3: Opustená sovietska bojová technika popri ceste v Zločove (jún 1941)

nenastúpili. Márne boli vyhrážky dozorného aj za asistencie kasárenskej stráže so vztýčenými bodákmi na puškách. Nepodarilo sa ani na slabochoch vynútiť priznanie, kto so vzburou začal. Zachránila nás len jednota. Veliteľ čaty aj s veliteľom školnej roty radšej uznali za vhodné celú vec utuľtať. Možno, aby si nepoškodili reputáciu u nadriadených veliteľov. A tak, okrem zlostných vyhrážok pri nastúpení roty, všetko dobre skončilo. Lebo už je raz tak, že na vojenčine sa každá vzbura prísne trestala, počnúc basou a za vojny aj smrťou.

Zanedlho potom som si ja sám vyslúžil trest 30 dní »kasárnika«. Stalo sa to tak, že po návrate z cvičiska od Váhu išiel som sa do umyvárne okúpať. Nebol som s tým však ešte zďaleka hotový, keď zaznela píšťalka výkonného na nástup k dennému rozkazu. Všetko mužstvo sa razom vyhrnulo na chodbu, len ja som ostal na umyvárni a za zavretými dverami som počúval čítanie rozkazu. Po ňom nasledovalo rozdeľovanie pošty. Vtom som začul svoje meno »Sokolovský«. Prvýkrát, druhýkrát a – nič. Mňa nebolo. Po rozchode roty som ihneď vybehol z umyvárne, obliekol som sa a išiel za výkonným roty po list a ospravedlniť sa. Výkonný ospravedlenie britko odmietol, určil ma na ráno k raportu u veliteľa roty a podal mi list. Jediným pohľadom naň som zistil, že nepatrí mne, ale nejakému Jánovi Sokolovskému od Nitry, príslušníkovi pionierskeho práporu. Po mojom hlásení sa na raporte odznel krátky verdikt: »30 dní kasárenské väzenie« (zarazená vychádzka). V tom čase som veľmi rád po zamestnaní chodieval do kina v meste a poprechádzať sa s kamarátmi. Preto sa mi trest zdal príliš prísny. A tak som vyšpekuloval, že si ho trochu zmiernim. Zdalo sa mi, že nie som nijako zvlášť kontrolovaný, preto som sa odvážil chodiť skoro denne aspoň do kasárenského kina. Až ma pritom dopadol výkonný našej roty. Znova som išiel na raport a trest sa mi zmenil na 14 dní po službe. Voľný čas po zamestnaní som začal tráviť v base na strážnici. Nakoniec však z toho boli len dva dni. V nedeľu 22. júna 1941 vypukla vojna proti Sovietskemu zväzu a nás väzňov vypustili. Na druhý deň, t. j. v pondelok ráno sme sa už aj balili. Každý odchádzal k svojmu kmeňovému útvaru. Aj vďaka tomuto si presne pamätám na ten deň.

Vojenská história

Už niekoľko týždňov predtým sa po kapitulácii Juhoslávie aj cez Nové Mesto nad Váhom vracali po železnici nemecké vojenské transporty. Smerovali do Nemcami okupovaného Poľska. Transporty išli za sebou nahusto, dňom i nocou. Takže nám bolo nápadné, načo vlastne transporty s vojskom a rôznou bojovou technikou, ponajviac tankami, smerujú tam, hlavne potom, keď Nemecko so Sovietskym zväzom uzavreli dohodu, že sa vzájomne nenapadnú. V jednu nedeľu som bol na vychádzke aj s dvoma spoluvojakmi, kamarátmi, inak slovenskými Nemcami, ktorí v tom čase nosili na golieroch vojenskej blúzy z oboch strán označenie s hákovým krížom. Jeden z transportov zastavil pred železničnou stanicou. Odvážili sme sa k nemu priblížiť a opýtať sa nemeckých vojakov, či nám môžu povedať, kam majú namierené. Odpovedali bez akýchkoľvek okolkov, že cez Poľsko na ruské hranice, lebo onedlho začne vojna proti Rusku. To sa zanedlho skutočne aj stalo, a to napriek vtedajšej oficiálnej propagande, že vojna nebude, že Nemecko už nemá dôvody pre vojnu s Ruskom. Ja osobne som teda nebol príliš prekvapený, keď 22. júna 1941 Nemecko zaútočilo na Sovietsky zväz.

Po boku Nemecka aj Slovenský štát vyhlásil Sovietskemu zväzu vojnu a zmobilizoval niekoľko ročníkov. K našej batérii do Banskej Štiavnice prišlo vtedy okolo 100 záložníkov a tiež mnoho zmobilizovaných koní, zásoby ovsa i sena. V priebehu utorka a stredy batéria zosilnená na 6 kanónov s viac ako 200 vojakmi a 120 koňmi bola so všetkým vystrojená a pripravená vypochoďovať, ako sa vtedy vravelo, »do poľak. Vo štvrtok 26. júna 1941 ráno sa začínal krásny snečný deň. Okolo šiestej hodiny sa batéria vydala na cestu z kasární od Striebornej Huty cez Banskú Štiavnicu a Hronskú Dúbravu do Zvolena. Bola to len jedna batéria, ale v dôsledku toho, že všetky kanóny sa prepravovali rozobraté na koňoch a boli zoradené za sebou len po jednom, poľná kuchyňa, strelivo a ostatné zásoby sa prepravovali na mnohých vozoch ťahaných koňmi, boli sme rozťahnutí v dĺžke skoro na 2 kilometre. Keď sme za klepotu konských kopýt a rachotu kolies vozov po hrboľatej kamennej dlažbe pochodovali hore Štiavnicou, vyprevádzalo nás vari všetko obyvateľstvo, natlačené na oboch stranách ulice. Mnoho ľudí malo plné oči slz. Pohľad na taký obraz až teraz začal vyvolávať slzy aj v našich očiach. V očakávaní ďalšieho vývinu

Obr. 4: Príslušníci horského práporu v Kremnici. L. Sokolovský – tretí zľava (27. október 1941)

vojnových udalostí, ktoré sme mali pred sebou, sa nás zmocňovali chmúrne predstavy o svojej budúcnosti. Cestu medzi Štiavnicou a Zvolenom sme prešli s jedným kratším oddychom pred Hronskou Dúbravou. Vo Zvolene sme sa rozložili v priestore pred židovským cintorínom, kde sme nasledujúcu noc aj prvýkrát prespali pod stanmi.

Nasledujúci deň sme sa naložili spolu s ostatnými jednotkami zvolenského pešieho pluku do pripravených vozňov nákladných vlakov. Tie sa po zotmení vydali s nami na cestu smerom k východným hraniciam Slovenska cez Brezno, Margecany, Prešov do Bardejova. Tam sme sa z vlaku vyložili a cez obec Zborov sme pokračovali do obce Slovenské Raslavice, kde sme sa ubytovali na prenocovanie. Nevieť ako vyzerá tá obec dnes, ale v tom čase som takú biednu dedinu ešte nevidel. Domce skoro všetky pokryté slamou, dvory neupravené, plné hnoja a blata. A ľudia ako polodiví, schovávali sa pred nami a pozerali na nás spoza rohov budov. Nedávali sa s nami vôbec do reči. O nejakom pohostení mliekom alebo podobne, ako sme potom často zažili hoci už aj na nepriateľskom území, ani chýru. Ďalej sme pokračovali len pešími pochodmi po silne vydratých cestách, ktoré zanechali za sebou predchádzajúce vojenské kolóny, alebo terénom – poľnými cestami cez lúky a údolia potokov. Prvý nocľah mimo nášho územia sme zažili v Jasle. Tam som prenocoval na jednom statku v »pajte«, len vyzutý ale oblečený, zaborený do sena.

V nasledujúce dni sme pokračovali v presune na východ, cez Sanok, Przemysl, Dobromil, Lvov, do mesta Zločov. Kraj okolo cesty až po Sanok niesol stále výraznejšie stopy po vojne. Aj v samotnom Sanoku bolo vidno dôsledky urputných bojov – spálené, zbombardované a rozstrieľané domy. Po prekročení rieky San sa objavilo množstvo dobytých a spustošených sovietskych betónových bunkrov. Boli celkom nové, ba niektoré aj nedostavané – znak toho, že ich Sovieti začali stavať iba niekoľko týždňov pred nemeckým útokom, keď už bolo isté, že dôjde k napadnutiu Sovietskeho zväzu. Z prechodu cez Przemysl mi dosiaľ najlepšie utkvel v pamäti delovým granátom doslova majstrovsky, asi tak v jeho poslednej hornej tretine, prestrelený štíhly vysoký továrenský komín.

Na prenocovanie a jednodňový pobyt v Dobromile sa nedá tiež zabudnúť. Už z diaľky sa niesol vzduchom ťažký mŕtvolný zápach. Ako sme sa približovali v horúcom letnom dni cez mesto k poľnému táborisku, ten smrad sa zväčšoval a zväčšoval, až bol neznesiteľný. V takom prostredí napiť sa niečoho, či jesť, hoci aj po dlhom vyčerpávajúcom pochode, neprichádzalo do úvahy. Prišli sme si len, čím skôr odtiaľ odísť. Čo spôsobovalo ten zápach, sme sa od našich veliteľov nedozvedeli. Preto, keď sme sa utáborili, začali niektorí naši vojaci, sami zo zvedavosti, po jeho zdroji sliediť. A tak sa aj dopátrali a dostali až na miesto neďaleko zaplavených soľných baní, kde našli pohádzaných niekoľko stovák pozabíjaných ľudí. Nemeckí vojaci našim nahovárali a aj medzi civilným obyvateľstvom rozširovali správy, že to bolševici pred svojím ústupom porazili Poliakov a tam ich pohádzali, čomu sme nemohli uveriť. Dnes a dávnejšie je už dobre známe celému svetu, kto používal metódy hromadných vražd Židov, politických odporcov a vojnových zajatcov.

Cesta pred Lvovom a za ním v dĺžke niekoľkých desiatok kilometrov bola z oboch strán husto lemovaná Nemcami zbombardovanou vojnovou technikou ustupujúcej Červenej armády a provizórnymi hrobmi sovietskych vojakov v priekopách, označených len kúskom laty, na ktorej visela vojenská prilba. Bol to pravý obraz poľa, kadiaľ pred niekoľkými dňami alebo len hodinami prehrmel s veľkou pustošiacou silou front. Náš pluk sa po viacdňových, až na kraj ľudských možností vyčerpávajúcich pochodoch, ubytoval v meste Zločov, vzdialenom asi 60 – 70 km na východ od Lvova. Po týždennom oddychu celý pluk, s výnimkou našej batérie, pokračoval v presune ďalej na východ, smerom k frontu. Kým sme sa my ako – tak zotavili, kone, ktorých sme mali skoro na každého vojaka po jednom, neboli ešte stále schopné ďalšieho pochodu. Tak mali od neustáleho pohybu remenných postrojov a sediel doráňanú kožu a svalstvo. Ale aj my vojaci sme mali boky odraté až do živého od remeňov v nohaviaciach a na blúze, hoci sme mali na sebe len ľahký poľný výstroj. No keď sme ho niesli a pohyboval sa na spotenom

Obr. 5: Odpočinok počas prípravy pešieho pluku na východný front v Trnave. L. Sokolovský – vzadu tretí zľava (január 1942)

tele skoro bez prestávky 12 až 16 hodín, bolo toho dost'. Aj prespať sa nám iba tak ušlo, že keď sme asi hodinu po polnoci niekde v lese ukončili pochod, po zastavení sme sa akurát vyzuli a tak nevyzlečení, ako živé mŕtvolky sme sa vyvalili na zem a s prilbou alebo kusom dreva pod hlavou sme zaspali. Kdesi som sa stretol s názorom, že presun vojska je nekrvavá vojna. V našom prípade to bola skutočná krvavá vojna, lebo naša koža i koža koní bola zodratá až do krvi. V dôsledku toho sme boli na viac dní vyradení z ďalšej akcieschopnosti.

V Zločove sme sa stretli už aj s prvými ruskými vojakmi, ktorí boli ranení v bojoch a zajatí. Liečili sa v tamojšej provizórnej nemocnici, teraz už pod správou nemeckého posádkového veliteľa. Tu som sa tiež po prvý raz doočul o odvliekani židovského obyvateľstva, a to priamo od mladých Židoviek, ktoré si Nemci ponechali k svojim službám a s ktorými nám bol inak styk prísne zakázaný. Po nejakých 4 – 5 týždňoch v Zločove sa nám kone úplne vyhojili. A batéria sa dala znova na pochod s cieľom spojiť sa s ostatnými útvarmi pluku. Prvý deň sme sa dostali do Tarnopoľa a druhý do Proskurova.

V Proskurove bol ubytovaný celý náš pluk, snáď i divízia. Inak tam bolo aj niekoľko nemeckých a maďarských útvarov a letisko. Všetci sme bývali v rozsiahlych, takmer neporušených kasárňach, postavených z červených tehál ešte za cárskej vlády. Vo veľkom okruhu lemovali skoro celé mesto. Tu sme potom niekoľko dní zase pobudli skoro v úplnej nečinnosti. Túlali sme sa po meste, zblížovali s civilistami a zháňali niečo kúpiť na prilepšenie do brucha za nemecké marky, v ktorých nám začali vyplácať žold s poľným príplatkom 10 Ks na deň. To bolo oproti službe doma pomerne dost' peňazí, ibaže sme ich zatiaľ nemali kde míňať.

Z Proskurova sme ďalšími niekoľkodňovými pochodmi dostihli priestor Berdičeva, kde sme sa (niekoľkosto kilometrov v tyle frontu) ubytovali na trvalejšie a začali žiť skoro posádkovým životom. Postupne začali byť odosielaní na Slovensko vojaci starších zmobilizovaných ročníkov.

Obr. 6: Pri čistení horského kanóna na kasárenskom dvore v Trnave. L. Sokolovský – tretí sprava (február 1942)

My ostatní sme žili v očakávaní nasledujúcich dní. Museli sme počítať s tým, že buď jednotlivci alebo celé útvary z nás budú dopĺňať motorovú divíziu v prednej línii frontu, ktorá mala, pochopiteľne, citelné straty na životoch.

Hneď na počiatku pochodu proti Rusku sme si často kladli otázku, prečo a aký zmysel má naša vojna? A nazdávali sme sa, že nedôjde k tomu, aby sme skutočne bojovali proti našim slovanským bratom. Preto panovala medzi nami tichá nenávisť voči Nemcom. Pravda bolo to najmä pod vplyvom názorov zmobilizovaných ročníkov. Keď ich odsunuli domov, ostali sme znova výlučne pod pôsobením prísnej vojenskej disciplíny, výchovy a fašistickej propagandy vysvetľovania tejto vojny. V tomto smere pôsobili predovšetkým kňazi vo funkciách tzv. osvetových dôstojníkov. Okrem toho aj v kázňach pri bohoslužbách, ktoré boli povinné a ktorých sme sa zúčastňovali v nastúpených útvaroch, nám vysvetľovali, že aj my Slováci sa musíme podieľať na boji proti boľševizmu, aby Slovensko bolo slobodné, mohol znieť hlahol zvonov na našich kostoloch. A tak každý príslušník slovenskej armády predsa len bojoval, či už priamo vpredu na fronte alebo hlboko v tyle na obsadenom rozsiahlom území. Plnili sme si každodenné povinnosti vojaka, ako súčasť stroja na obsadzovanie, zabíjanie a ničenie, ktorý na povel, ako automat na stisnutie gombíka – cvičíš, pochoduješ vpred, vpravo, vľavo, nabiť, namieriť, páľ! To dokáže z človeka spraviť dennodenná vojenská drezúra. No všetko má svoje medze, čo sa napokon prejavilo v myšliach a činoch mnohých slovenských vojakov v ďalšom priebehu vojny v Rusku.

Ja osobne som mal to šťastie, že koncom septembra 1941, po troch mesiacoch služby v poli, bol som vybraný ako inštruktor pre výcvik nováčikov narukovaných od 1. októbra k horskému práporu do Kremnice. Spolu so mnou odišiel aj kamarát Paľo Šárkan z Dobročskej Lehoty. Autom do Lvova, z Lvova vlakom cez Tešín, Žilinu do Zvolena. Hneď po príchode do posádky som dostal asi týždňovú dovolenku, a tak som sa znenazdania objavil v Novej Bani, v náručí matky. Je samozrejmé, že známym a susedom som musel odpovedať na ich zvedavé otázky, hovoriť o svojich zážitkoch, ktoré – ako som sám hodnotil – neboli až tak zaujímavé, keď som sa, popri všetkom, dokázal zdravý a živý dostať domov. Inak, bolo by čo rozprávať o utrpeniach

pri nekonečných pochodoch, o vypálených a rozstrieľaných dedinách, mestách, továrňach, poničenom vojenskom materiáli, tankoch, delách, lietadlách a mnohých vojenských cintorínoch, o tisícoch vojnových utečencov, zajatcov alebo o transportoch ľudí označených žltými šesťcípovými hviezdami, určených na likvidáciu. Ale s ohľadom na jestvujúci politický režim si aj doma, v kruhu svojich známych bolo treba rozmyslieť, čo a ako povedať. Bol som však dosť posmelený, keď som pobadal, že ľudia v civile sú zväčša zameraní protinemecky a sympatizujúci s Rusmi.

Po dovolenke som začal v Kremnici peší výcvik nováčikov a v priebehu októbra som bol povýšený na slobodníka. Koncom jesene sa peší výcvik zakončil a naša batéria bola premiestnená do žilinských Hurbanových kasární. Tam sme počas niekoľkých týždňov vykonávali delostrelecký výcvik. V Žiline som si z peňazí usparených na fronte kúpil náramkové hodinky značky Lanco, asi za 240,- Ks. Boli to moje prvé hodinky v živote a dobre ma sprevádzali až do 50. narodenín, keď som od svojej rodiny dostal darom nové hodinky.

Po Novom roku 1942 presunuli našu batériu do Trnavy, kde sa sústreďoval ďalší peší pluk pred odchodom na východný front. Celý útvar bol ubytovaný v budove invalidovne – bývalej trnavská univerzity – v obrovských sálach. Do každej sa zmestila prakticky jedna rota. Slamníky alebo len slama boli natesno rozložené po dlážke, prikryté stanovými dielcami a dekami. Batohy s plným poľným výstrojom sme mali pri hlavách a používanú obuv po vyzutí prikrytú onucami pri nohách. Hoci bola zima a ubytovanie nemožné, panovala tvrdá disciplína a usilovne sa zdokonaľoval a precvičoval bojový výcvik. Raz v noci, keď už začali jarné plušte, spravili naši ďalejšlúžiaci poddôstojníci (tzv. čockári) na čele s výkonným roty prehliadku poriadku na izbe. A keďže mali »dobrú náladu« z alkoholu, vyhádzali všetku obuv cez okná druhého poschodia von na dvor, do blata. Nás inštruktorov však našťastie obišli. Bol to veru žalostný ale aj komický pohľad na chlapcov v gatiach, ako uprostred noci, bosí a v blate, zhládávali po dvore svoje baganče. V mužstve to len tak vrelo, ale okrem bohovania všetko prešlo hladko a po krátkom čase sa to už bralo s humorom, tak ako to na vojne býva.

Začiatkom marca sme každý deň očakávali odchod do poľa. Naše velenie to však muselo niekoľkokrát odložiť. Na východnom fronte bola táto zima veľmi krutá a veru dosť tuhá bola aj v Trnave, veď teplomer po niekoľko dní ukazoval 28 až 30 stupňov pod nulou. Z frontu sme sa dozvedali aj chýry o omrzlinách a zamrznutých chlapcoch. Boli sme preto radi, že náš odchod sa oddiaľoval do teplejších jarných dní. Nakoniec sme sa dočkali. Náš transport na železničnej stanici bol pripravený a odišiel 20. marca 1942. O niekoľko dní potom sme sa vyložili na železničnej stanici v Žitomíri. Naša batéria pozostávajúca z mužstva odvodového ročníka 1941 sa ubytovala v budovách na predmestí zvanom Šepetovka, lemovanom sosnovým lesom popri rieke Teterevka. Moji kamaráti z ročníka 1940 tam boli cez zimu tiež ubytovaní. Ale už som ich nezastihol, lebo pred krátkym časom celá batéria bola v rámci 101. poľného pluku odoslaná na front, k rýchlej divízii, ktorá mala obranné postavenie niekde na rieke Miuse na Kubáni. Niekoľkí z nich už aj padli. Nie v priamom boji, ale v tyle, pri napadnutí poľnej kuchyne partizánmi.

V Žitomíri bola rozložená celá naša zaistovacia divízia a silná posádka nemeckej armády. Tu som bol povýšený na desiatnika. Naša batéria aj tu žila v podstate obyčajným kasárenským životom a okrem stráže na hlavnom vchode stávali sme z našej batérie silnú stráž do zajateckého tábora pri civilnej väznici na opačnom konci mesta, vo vzdialenosti asi 5 km. Chodieval som tam pravidelne niekoľkokrát do týždňa ako veliteľ stráže 1-1-12. Všetkých zajatcov v počte asi 1000 mužov, až na malé výnimky, odvádzali denne nemeckí vojaci na železničnú stanicu v Žitomíri na vykladanie zásob z vagónov. Cez noc bol celý zajatecký tábor len pod dohľadom a zodpovednosťou našej stráže. To bol čas na zblížovanie sa s ruskými zajatcami. Mnohí naši chlapci mali s niektorými celkom blízke kontakty, až natoľko, že niektorým pomáhali sami cez múr väznice a tábora dostať sa do neďalekých dedín zabaviť sa s dievčatami. A, čuduj sa svete, tí sa čestne vracali nad ráno nazad. Na moju zvedavú otázku, prečo to nevyužívajú k úteku, som

od nich dostal odpoveď, že kam majú utekať, keď všade sú Nemci, takže by ich určite chytili a potom by to s nimi zle dopadlo. Nás slovenských vojakov mali radi a so všetkým sa nám zdôverovali. To si nemohli dovoliť najmä pred svojimi predákmi – »kápami«, ktorí boli vyberaní najmä z národnostných Nemcov, žijúcich už oddávna v Sovietskom Zväze. Tí si veru svoju funkciu aj tam dobre zastávali. Vystrojení obuškami z elektrických káblov zjednávali poriadok a disciplínu pri nástupoch i na izbách bitím a kopancami. Tu som mal po prvý raz možnosť vidieť, čím Nemci chovali ruských zajatcov. Bolo to čosi ako sušené kapustné alebo repné listy nasýpané do vriacej vody zahustenej troškou múky, niekoľko dekagramov čierneho chleba, alebo trocha strukovín plávajúcich v horúcej vode. No aj tak mali títo zajatci šťastie, lebo pri práci na stanici si mohli čo-to uchmatnúť. Občas ešte aj nám doniesli nejaký citrón alebo pomaranč.

Raz predsa len zmizlo natrvalo zo zajateckého tábora osem zajatcov. Jedného dňa ma predvolali pred veliteľa batérie. Ostal som prekvapený, keď mi oznámil, že počas poslednej stráže utiekli v noci z tábora zajatci a že ako veliteľ stráže sa budem za to zodpovedať pred poľným súdom divízie. Rozhodne som to poprel s tým, že pri preberaní stráže stav zajatcov súhlasil, čo potvrdili pri vyšetrovaní aj »kápovia« a o čom svedčil tiež zápis v knihe, ktorá sa viedla na strážnici tábora. Rovnaký zápis o stave zajatcov bol aj z minulých dní. Pretože vinníka bolo ťažko zistiť, nemecký veliteľ tábora netrval na dôslednom vyšetrení prípadu a tak sa na to po krátkom čase zabudlo.

V Žitomíri sme takto pobudli približne do augusta 1942. Odtiaľ sme odišli cez mesto Ovruc do Mozýra na rieke Pripiat' v Bielorusku. Ubytovali sme sa v neporušených kasárňach pôvodne vojenského mestečka sovietskej armády. Tu bol pohromade skoro celý 101. poľný peší pluk. Iba niektoré roty zaistovali v blízkom okolí dôležité cesty a mosty na železničnej trati cez rieku Ptyč, kde pri potýčke s partizánmi padlo odrazu 22 našich vojakov. Na druhý deň po boji som na mieste stretu našiel pohľadnicu z Klenovca adresovanú vojakovi Kubincovi, ktorý tam tiež padol a bol pochovaný do spoločného hrobu.

Oblasť Mozýra bola vtedy známa už tým, že tam pôsobila silná skupina partizánov pod velením generála Kovpaka. A tak sa náš poľný cintorín, umiestnený priamo v parku kasární, začal pomaly naplňať ďalšími a ďalšími hrobmi označenými menami padlých slovenských chlapcov na brezových krížoch. Tu si už nikto z nás, či na hliadkach v blízkom okolí alebo aj priamo na ubikáciách, nebol istý životom. Preto naším najčastejším zamestnaním bolo stavanie poľných bunkrov z dreva a piesku. Vleteli sme do nich vždy, keď bol v dôsledku pohybu partizánov vyhlásený poplach. Po prežití Vianoc a Nového roku 1943 sme sa už počas jarných dní presunuli do mestečka Chojniky. Predtým tam utrpel veľké straty priezvedný oddiel cyklistov. V tejto oblasti naša divízia zaistovala železničnú trať Pinsk – Gomeľ, na ktorej boli potýčky s partizánmi, najmä na hliadkach a presunoch menších jednotiek slovenskej armády, na dennom poriadku. Bol to kraj temer panenskej prírody, barín, lúk a sosnových lesov s »derevňami« osadenými uprostred nich, ktoré spájali piesočnaté lesné cesty a chodníky s vysoko ustlanými machmi. Bolo pôžitkom poprechádzať sa po nich, pri odmyslení si tragédie vojnového času, v ktorom sme sa práve vtedy tam nachádzali. Skromné domce miestnych obyvateľov boli zväčša zo sosnového dreva, pokryté slamou alebo šindľom. Kuchyne, vybavené pecami na pečenie chleba a súčasne na varenie, mali osobitný pôvab života uprostred prírody, kde všetko voňalo smolou ihličnatých stromov a sviežou zeleňou. V zime všetko prikrýval vysoký čistý sneh. Mnohým z nás to pripomínalo naše domovy na Slovensku. Žiaľ, my slovenskí chlapci sme v týchto končinách museli plniť zahanbujúce poslanie vtreleckej armády, zabezpečovať komunikácie a zázemie nemeckého frontu.

Z jari roku 1943 som bol povýšený na »čatníka« (čatára). Vykonával som funkciu delovoda prvého dela a zástupcu veliteľa čaty. V tom čase sa mojím veliteľom stal nadporučík Udavský, Východniar, a prvým dôstojníkom poručík Jombík, pôvodcom z Vígláša. Najmä u týchto veliteľov som bol obľúbený, takže mi z toho pri jednaní s nimi a voľnom pohybe medzi obyvateľstvom plynuli aj isté výhody.

Obr. 7: Obranné zákopy v Chvojníkách (jar 1943)

V Chojníkách sme pobudli niekoľko mesiacov, pričom sme sa celkom zblížili s tamojšími obyvateľmi. Boli sme vítanými hosťami v ich domácnostiach pri rôznych príležitostiach a pobaveniach – »pohuliankách«. Treba pripomenúť, že na okupovanom území nijaký obchod alebo akékoľvek zásobovanie civilného obyvateľstva nejestvovalo. Preto sa slovenský vojak stal pre nich jediným zdrojom a zásobovačom zápalkami, cigaretami, soľou, cukrom, spodnou bielizňou, ženskými pančuchami a podobne. Výmenou za to alebo za okupačné peniaze, no často i za vzájomnú lásku či sympatiu, kilové balíky z domova, prípadne veci z kantíny dostával mlieko, vajcia, »samohonku«. Toto najlepšie využívali tí vojaci, ktorí mali blízko k proviantu a zásobovaniu, počnúc kuchármi a končiac dôstojníkmi, pravda, na úkor mužstva. Tak sa stávalo, že jedlo nebolo čím omasť, lebo veliteľ roty sa za hrudu masla alebo masť noc predtým pobavil niekde s »báryšňou«. Sám som to mal možnosť vidieť. Ale čo, okrem potajného šomrania a nadávania, aby nepopudil proti sebe kuchárov a veliteľov a ešte viac si nezhoršil situáciu, môže proti tomu úbohý vojak robiť. Veľkými a možno najväčšími zlodejmi v poli boli vojenský šoféri nákladných áut. Tiež som bol svedkom toho ako jeden schoval tri vrecia po 50 kg soli, debnu vodky, marmelády a masla a nemal problém, že mu to bude pri odovzdávaní nákladu do proviantného skladu chýbať. Chlapcom, ktorí robili sprievod jeho autu, »vytrel oči« jednu pol-litrovou fľašou vodky.

V priebehu leta bol náš pluk presunutý po železnici cez Kalinkoviči, Gomeľ, Bobrujsk do Slucka, asi 120 km južne od hlavného mesta Bieloruska – Minska. V blízkom okolí Slucka som sa zúčastnil na jednej akcii, pri ktorej bola po krátkej prestrelke zajatá počas pol dňa skupina asi 2000 partizánov, vrátane diel, mínometov a ostatnej výzbroje. Pritom na strane partizánov padlí neboli a od nášho pluku padol iba jeden vojak – Cigán. Stalo sa to v lese, rozprestieranom sa na ploche 1 – 2 kilometrov štvorcových, na rovine uprostred polí. Takže po jeho úplnom obkľúčení nemeckými a ostatnými jednotkami nebolo odtiaľ úniku. O osude tohto značného počtu zajatých partizánov sme sa už potom nič viac nedozvedeli. Je však pravdepodobné, že

svoju cestu skončili niekde v nemeckom zajateckom tábore. O podobných veciach s nami, teda s mužstvom naši dôstojníci nikdy nehovorili. A tak sme sa nedozvedeli ani to, či sa tento pomerne veľký, dobre organizovaný a vystrojený partizánsky oddiel podarilo vypátrať vinou sovietskeho velenia alebo zradou.

Ku koncu leta 1943 sa celý náš 102. poľný peší pluk presunul pochodom na sever do Minska a potom ešte o niečo ďalej na východ, asi 30 km po hlavnej ceste smerom na Smolensk. Cez samotný Minsk sme pochodovali niekoľko hodín a mali sme možnosť vidieť ho skoro v sto-percentných rozvalinách. Všade okolo nás, kam len bolo dovidieť, trčali z viacposchodových domov od zhora až po pivnice iba holé zbombardované a obhorené múry. Nejaké domce či baráčky ostali stáť nepoškodené len po okrajoch tohto viacstotisícového mesta. V jeho strede sa týčila neporušená veľká moderná, asi deväťposchodová bývalá vládna budova, budova nejakého staršieho divadla, menší kostol a nič viac. V zachovanej vládnej budove bolo umiestnené nemecké vojenské veliteľstvo a okupačné úrady. Množstvo ďalších miestností sa využívalo na tranzitný pobyt vojakov odchádzajúcich z frontu na dovolenky alebo vracajúcich sa späť. Lebo do Minska a z Minska prichádzali a vychádzali už potom osobné vlaky a rýchliky smerom na Brest-Litovsk.

V tom čase bolo už v tejto oblasti veľmi cítiť blízkosť frontu. Bolo počuť ťažkú strelbu a výbuchy, noci osvetľovali aj záblesky. V priestore nad nami neustále prelietavali smerom na front a z frontu nemecké bojové lietadlá, na cestách vládol rušný pohyb aut a autokolón. Za Minskom sa náš útvar ubytoval v akejsi dedinke, asi 300 – 400 m od hlavnej cesty. Tam bola partizánska činnosť už taká čulá, že sa nám zdalo, že je tam viac partizánov ako Nemcov, či nás Slovákov. Preto len tak-tak, že sme si mohli ešte chrániť vlastné chrbty. Vo dne – v noci sme boli v pohotovosti a spávali sme oblečení, pripravení na odrazenie partizánov, ktorí útočili najmä za tmy. No a tak nie div, že v našich radoch pribúdali ranení, mŕtvi, množili sa prípady útekov k partizánom. Za takejto situácie vybral sa na inšpekciu do poľa slovenský minister obrany generál Čatloš. Predniesol reč aj k všetkému mužstvu nášho útvaru. Samozrejme v tom zmysle, aby sme vydržali, a zdôvodňoval náš boj po boku nemeckej fašistickej armády.

Narastajúce zblížovanie sa našich chlapcov s partizánmi prestalo byť napokon únosné aj pre nemecké velenie. Preto nariadilo úplné odzbrojenie slovenských vojakov a ich presun do Talianska na opevňovacie práce na tamomšom fronte. Mňa však už toto nezastihlo. Pár týždňov predtým, v priebehu septembra sa mi po 19-mesačnej nepretržitej službe v poli podarilo dostať cez Brest-Litovsk, Český Tešín a Žilinu domov na Slovensko. Vďačím za to môjmu vtedajšiemu veliteľovi batérie nadporučíkovi Zolovi Vágnerovi, inak učiteľovi, rodákovi z Hrachova (padol ku koncu vojny pri oslobodzovaní Československa niekde na Morave), ktorý ma ako Kokavčana považoval za svojho krajanu a protekčne ma poslal domov na dovolenku. Tým ma súčasne zbavil povinnosti, vrátiť sa do poľa. Vďaka tomu som sa vyhol ďalším frontovým útrapám.“

* * *

Poznámka editora:

Pôvodný rukopis životopisu, z ktorého som vybral predchádzajúci text, sa zachoval len v koncepte, preto som ho musel čiastočne štylisticky upraviť. Do samotnej faktografie som však nezasahoval. Ponechal som aj pôvodné podoby mien osôb a miestnych názvov, tak ako si ich pamätal, respektíve ako ich napísal autor. Bude úlohou ďalších bádateľov v tejto problematike, aby ich konfrontovali s ostatnými historickými prameňmi.

NEMECKÝ DOKUMENT O ZLYHANÍ SLOVENSKEJ 1. PEŠEJ DIVÍZIE V OKTÓBRI 1943 (2. ČASŤ)

FRANTIŠEK C S É F A L V A Y

CSÉFALVAY, F.: The occupation of the footing position and the fights in Friesenstellung. Part II. *Vojenská história*, 11, 2, 2007, pp 105 – 129, Bratislava.

The published material mainly covers a war diary – the memory of the lieutenant Fischer, an allocated German lieutenant to the II. battalion of the infantry regiment 21. The war diary brings the events in relation to the commitment of the 1st infantry division day by day with the references to the appendixes of the diary including more important commands, reporting and the information in the October 1943.

Military History. Slovakia. Slovak Army during World War Two on Eastern Front.

V prvej časti (v čísle 1/2007 *Vojenskej histórie*) sme opublikovali prvé tri časti predmetného nemeckého dokumentu. V druhej časti prinášame vojnový denník výcvikovej skupiny, ktorý publikujeme v podstate v úplnom rozsahu najprv v nemeckom jazyku, potom v slovenčine. Z dokumentu sme vynechali len časti odkazov na mapy, ktoré nepublikujeme. Obdobne ako v prvej časti aj teraz sme vysvetľujúce poznámky pridali len k slovenskej časti.

4.) Kriegstagebuch der Deutschen Ausbildungsgruppe bei Slowak. 1. Inf. Div. vom 26. 10. bis 30. 10. 1943

Besetzung der Aufnahmestellung und Kampf in der Friesenstellung

26. 10. 1943

09.00 – 10.00 Leiter der Ausbildungsgr. ist heute vormittag in Aleschki zur Besprechung bei Ia Befh. Westtaurien. Während der Besprechung läuft Befehl der Heeresgruppe A ein, dass Entwicklung der Lage bei AOK 6 die Besetzung einer Aufnahmestellung

Friesenstellung) zwischen dem Dnjepr und Ssiwasch erforderlich macht. Zur Besetzung dieser Auffangstellung sind vorgesehen:

rechts: 153. Feldausbildungs-Division

links: slowakische 1. Inf. Division.

Eine nähere Orientierung über die Lage konnte nicht mehr gegeben werden. Die Division hat sich gem. Fernschreiben Nr. 3256/43 geh. vom 26. 10. 43 am 26. und 27. 10. zu versammeln.

15.00 Am Nachmittag ruft Ia Befehlshaber Westtaurien an, es sei beabsichtigt, die slow. 1. Inf. Div. nur mit Teilen in dieser Auffangstellung einzusetzen und diese Teile der 153. Feld-Ausb. Division zu unterstellen. Leiter der Ausbildungsgr. wies nachdrücklich darauf hin, dass eine